

(пытанні, гутарка) — замацавальнае (вынік, паўтор). Пры наяўнасці ланцужка ўспрымацца будзе тое, на што накіравана ўспрыманне, галоўнае. Тады эфект адкладання ў памяці будзе вышэй. З дапамогай гэтага ланцужка адбываюцца асэнсаванне матэрыялу, актыўная работа з ім. Значыць, з'яўляецца магчымасць для ацэнкі (мастацкае ўспрыманне, як вядома, — адзінства пазнання і ацэнкі, ацэнка ж — паказчык актыўнасці псіхалогіі).

Акрамя ацэнкі, музычнае ўспрыманне рэгулюецца ўстаноўкамі памяці і перадслухання, актуалізацыі элементаў мінулага вопыту. Адбываюцца на ім таксама індывідуальныя асаблівасці псіхічных працэсаў.

Доўнар Л.І.,
суіскальнік кафедры
бібліяграфіі і дакументазнаўства

МІНСКІЯ ВYДАННІ
XIX—ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ
Ў ФОНДАХ РАСІЙСКОЙ НАЦЫЯНАЛЬнай
БІБЛІЯТЭКІ Ў САНКТ-ПЕЦЯРБУРГУ

Расійская нацыянальная бібліятэка з'яўляецца адным з буйнейшых кнігасховішчаў свету з фондам у 30 мільёнаў адзінак захоўвання. Створана яна была ў 1795 г. як Імператарская публічная бібліятэка, а асновай паслужыла вывезеная з Варшавы А.В. Суворавым бібліятэка графаў Залускіх, большая частка якой паводле Рыжскага дагавора 1921 г. вярнулася ў Польшчу(1).

Пачынаючы з 1811 г. бібліятэка атрымлівае абавязковы экзэмпляр усёй айчыннай прадукцыі, а з 1850 г. штогод выдае свае справаздачы, якія з'яўляюцца каштоўнымі матэрыяламі як для гісторыі кнігазбору, так і для бібліяграфіі наогул(2). Бібліятэцы належыць самы поўны збор рускай кнігі (12 млн.), які захоўваецца ў рускім фондзе, а таксама ў аддзеле рэдкай кнігі бібліятэкі.

Што тычыцца мінскай кнігі XIX—пачатку XX ст., якая з'яўляецца шматмоўнай па сваім складзе і універсальнай па змесце, то яна прадстаўлена ў розных фондах бібліятэкі. Перш-наперш у рускім фондзе, дзе знаходзіцца асноўны збор мінскіх выданняў на рускай і беларускай мовах. Дапаўняюць яго даведачна-інфармацыйны фонд і фонд кабінета бібліятэказнаўства. У аддзеле літаратуры Сярэдняй Азіі (АЛСА) знаходзіцца калекцыя мінскіх кніг, выдадзеных на іўрыце і ідыш, асабліва што тычыцца 20—30-х гадоў XX ст. У аддзеле “Росікі” захаваліся некаторыя мінскія выданні на польскай і лацінскай мовах.

Асноўнымі крыніцамі, якія адлюстроўваюць мінскія кнігі XIX—пачатку XX ст. з фондаў Расійскай нацыянальнай бібліятэкі ў Санкт-Пецярбургу, з'яўляюцца наступныя бібліяграфічныя працы: зводны каталог “Кніга Беларусі. 1517—1917” (Мн., 1986) — выданні на беларускай і рускай мовах, “Catalogue de la section des Russia ou ekrits sur la russie en landures. Bibliothegue Imperiale Publique de S.-Petersburg” (СПб., 1873) — каталог аддзела “Росікі” ў трох тамах, які ўключае літаратуру на замежных мовах пра Расію; сямітомная бібліяграфія С. Вінэра “Bibliotheka Fridlandiana: Catalogus librorum imoessorum Hebraecum on Museo Asiatiso Imperialis Academie Scientiarum Petropolitanae asseguasorum” (СПб., 1893—1918), а таксама бібліяграфічны паказальнік Расійскай нацыянальнай бібліятэкі “Літаратура о евреях на русском языке. 1890—1947” (СПб., 1995), які стаў своеасаблівым працягам сістэматычнага бібліяграфічнага паказальніка літаратуры за 1708—1889 гг. Л.М. Брамсана (СПб., 1893).

Выкарыстаныя бібліяграфічныя матэрыялы, праца з асноўнымі каталогамі і картатэкамі Расійскай нацыянальнай бібліятэкі, а таксама з бібліятэчнай дакументацыяй дазволілі выявіць наяўнасць больш за паўтары тысячы мінскіх выданняў XIX—пачатку XX ст., якія цяпер захоўваюцца ў асноўным кнігасховішчы Санкт-Пецярбурга. Гэтая лічба складае большую палову (64%) усёй кніжнай прадукцыі, выдадзенай у Мінску ў

XIX—пачатку XX ст. (Мясцовая прадукцыя будзе разгледжана ў адпаведнасці з наступнымі перыядамі: першы — 1793—1863; другі — 1864—1905; трэці — 1906—1917).

Выданні з Мінска больш ранняга, першага, перыяду складаюць у фондзе Расійскай нацыянальнай бібліятэкі ўсяго 12 % ад агульнай колькасці мінскіх кнігадрукаў гэтага перыяду. Глумачыцца гэта ў першую чаргу тым, што асноўную частку мінскіх выданняў складала польскамоўная літаратура: рэлігійная, вучэбная, афіцыйная або мастацкая, якая не адлюстроўвала расійскіх інтарэсаў у Паўночна-Заходнім краі, а таму выпадала з кола патрэб яе шырокага набыцця (3). Аднак некаторыя мінскія выданні на польскай мове ўсё ж траплялі ў Імператарскую публічную бібліятэку.

Адным з ранніх мінскіх выданняў XIX ст., якое знаходзіцца ў фондзе бібліятэкі, з'яўляецца камедыя В.Капніста “Даносчык” (1808). Гэта было другое выданне твора пасля пецярбургскага 1789 г., канфіскаванага ўладамі. Мінская кніга В.Капніста выйшла ўжо ў хуткім часе пасля адмены забароны, у перакладзе на польскую мову М. Тамашэўскага. Падпісчыкамі кнігі былі прадстаўнікі рускага чыноўніцтва і мясцовай інтэлігенцыі (4). У фондзе аддзела “Росікі” Расійскай нацыянальнай бібліятэкі прадстаўлены яшчэ чатыры творы мастацкай літаратуры на польскай мове: гэта арыгінальная камедыя Я.Ходзькі “Вызваленая Літва” (1812); верш М.Лойкі “Апісанне фальварку...” (1855); адзін твор В.Дуніна-Марцінкевіча “Цікавішся? — прачытай!” (1856); камедыя-аперэта “Канкурэнты” (1861). Астатнія польскамоўныя мінскія выданні, што захоўваюцца ў бібліятэцы, — творы афіцыйнага (2), рэлігійнага (1) і сельскагаспадарчага (1) зместу.

Мінскія кнігі на рускай мове першага перыяду, да 1864 г., прадстаўлены сямю выданнямі афіцыйнага характару; двума творамі мастацкай літаратуры, сярод якіх адзіны арыгінал мінскай кнігі-малюткі 1833 г. А. Паўлава “Подарок благонравным ученикам и ученицам...”; адным каталогам “Роспись русских книг Минской губернской

бібліятэкі для чтэння (устроенай в 1845 г.)” (1836); адным гістарычным выданнем “Собраніе древних грамот и актов Минской губернии” (1848), у якім, аднак, адлюстраваны матэрыялы і на польскай мове.

Нязначная колькасць у Расійскай нацыянальнай бібліятэцы мінскіх выданняў на іўрыце — гэта дзве кнігі рэлігійнага зместу: “Бейт Ізраэль” (“Дом Ізраіля”) (1836); “Дзерах Таванот” (“Шлях мудрасці”) (1836), якія захоўваюцца ў фондзе АЛСА.

Пасля рэформы 1861 г. і паўстання 1863 г. у Беларусі пачынаецца хуткае развіццё капіталістычных адносін, эканоміка заходніх губерняў цясней звязваецца з агульнарасійскім рынкам (5). Разам з паглыбленнем эканамічных сувязей Беларусі і Расіі ў другой палове XIX ст. самым актыўным шляхам пашыралася русіфікацыя ў галінах культуры і адукацыі. Гэта яскрава адбілася на мінскім кнігадрукаванні 1864—1905 гг., калі рэзка ўзрасла колькасць літаратуры на рускай мове, адпаведна зменшылася выданне польскамоўных і іншых твораў. Мінскія кнігі другога перыяду ў фондах бібліятэкі складаюць больш за 80 % ад выдадзенай у гэты час у горадзе кніжнай прадукцыі. Рост аб’ёму кніжнай прадукцыі звязаны таксама са зменамі ў тэхніка-эканамічнай, паліграфічнай базе мінскага кнігадрукавання, якая ўзмацнялася і павялічвалася: ствараліся новыя друкарні і выдавецтвы.

Адным з вядучых стабільных прадпрыемстваў Мінска стала друкарня Б.І.Саламонава. Кнігі мінскага друкара амаль поўнасцю прадстаўлены ў кнігазборы бібліятэкі: 115 выданняў са 158 гэтага перыяду. Да выданняў, якія захаваліся ў адзінкавых экзэмплярах, адносіцца шэраг кніг друкарні па арыфметыцы і матэматыцы (Э.Жэлена, С.А.Кацэнеленбогена); па гісторыі (П.А.Аляксандрава, Я.А.Альбоўскага, П.Афонскага, М.І.Вержбаловіча, С.Г.Рункевіча); па філалогіі і мовазнаўстве (М.П.Каралёва, В.В.Шалковіча); музыказнаўстве (А.Субіса, С.Л.Халюціна); багаслоўі (Ф.І.Міткевіча,

А.І.Мілавідава, А.В.Таварава) і інш. Узорам тэхнічных магчымасцей паліграфіі Б.І.Саламонава службыць, напрыклад, “История Харьковского полка” (1897) Я.А.Альбоўскага, буйна-фармацэўтычнае выданне ў дзве долі ліста з якаснай паперай, выкарыстаннем у шрыфце загаловачных ініцыялаў. У рускім фондзе прадстаўлена яшчэ адно, адзінае ў сваім родзе, выданне І.В. Паўлава “Артиллеристы: Рассказы из боевой жизни” (1892), якім Губернская друкарня крыху раней прэтэндавала на першыноўства ў мастацкім афармленні кніг. У названым выданні выкарыстана 5 розных заставак, 12 віньетаў, дадаюцца каляровыя малюнкi. 39 выданняў Губернскай друкарні з 88 надрукаваных ёй у 1864—1905 гады знаходзяцца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы. Гэта літаратура афіцыйная (15), гісторыка-краязнаўчая (8), рэлігійная (4), мастацкая (4), філалагічная (2) і інш. Амаль поўнасьцю прадстаўлена прадукцыя Мінскага губернскага статыстычнага камітэта (“Памятные книжки” (39), “Обзоры Минской губернии” (23).

Іншыя выдаўцы прадстаўлены наступным чынам: Тасьман — 43 выданні з 71; Някрасаў — 10 з 16; Р. Дворжац — 9 з 13; Фрэнкель — 6 з 7 і інш. Асноўная частка мінскіх кніг 1864—1905 гадоў у бібліятэцы — афіцыйная (справаздачы і статуты) і рэлігійная літаратура. Трэцяе месца займаюць гісторыка-краязнаўчыя выданні (іх каля 100 асобнікаў). Сярод мінскіх кніг значнае месца належыць падручнікам (больш за 20) па граматыцы, арыфметыцы, батаніцы, гісторыі і замежных мовах, а таксама даведнікам, календарам і слоўнікам універсальнага і спецыяльнага прызначэння. Мастацкія творы прадстаўлены ў бібліятэцы двума літаратурна-мастацкімі зборнікамі на рускай мове: першы — “Колосья” (друк. Тасьмана, 1898); другі — “К Сиону” (друк. Н.М.Нахумава, 1903), а таксама трыма напалову фальклорнымі творамі Д.Бохана і яшчэ сямі аўтараў (М.С.Стравінскага, І.В.Паўлава), адным перакладам з французскай мовы С.Л.Халюціна.

Паводле моўнага складу мінскія выданні гэтага перыяду амаль толькі рускамоўныя, выключэнне складаюць два

выданні на ідыш 1905 г. Літаратура на польскай мове хоць і выдавалася ў гэты час у Мінску, аднак не прадстаўлена ў бібліятэцы.

Мінскія выданні 1906—1917 гг. у фондах бібліятэкі прадстаўлены крыху больш чым 50 % ад агульнага кніжнага патоку мінскіх друкарань. Змены ў палітычным і дзяржаўным жыцці Расійскай імперыі прынеслі змены і ў кнігавыдавецкую дзейнасць. Робяцца спробы наладзіць выданне кніг на беларускай, польскай і яўрэйскай мовах. Сапраўднай з'явай у Мінску становіцца наладжванне працы беларускіх выдавецтваў і выданне кніг на беларускай мове. У гэтай справе асабліва вызначыўся мінскі друкар Нахумаў, з якім працавалі такія беларускія выдавецтвы, як “Саха”, “Лучынка”, “Вясёлка”, “Вольная Беларусь”. Чатыры выданні гэтых выдавецтваў на беларускай мове знаходзяцца ў рускім фондзе бібліятэкі: А.Вілецкага “Гадоўля трусой” (выд. “Сахі”, № 4, электрадрук. Н.М.Нахумава, 1914) і “Найвялікшы наклад у гаспадарцы. Будова” (выд. “Сахі”, № 5, электрадрук. Нахумава, 1914); Я.Коласа “Сцэнічныя творы” (выд. “Вольнай Беларусі”, друк. Н.М.Нахумава, 1917); “Што б ні здарылася — вытрываю...” (выд. “Лучынка”, № 1, друк. Н.М.Нахумава, 1914).

Адзінкавымі экзэмплярамі прадстаўлены выданні на рускай мове іншых выдавецтваў: “Печатного дела”, “Комитета Западного фронта”, “Я и П”, “Союза 17 октября”. Найбольш поўнымі атрымаліся мінскія зборы рускамоўнай кнігі з друкарань Тасьмана — 65 выданняў з 96; Саламонава — 38 з 51; Някрасава — 34 з 82; Каплана — 35 з 59; Гатоўскага і Юршчыка — 23 з 49; Грынבלата — 21 з 38; Дворжаца — 23 з 34, а таксама выданні Губернскай друкарні — 57 з 94 і інш. Асноўная частка мінскіх выданняў 1906—1917 гадоў, прадстаўленая ў фондзе бібліятэкі, належыць усё ж грамадска-палітычнай тэматыцы, хаця крыху ў меншай колькасці ў параўнанні з папярэднім перыядам. Вылучаюцца таксама мінскія кнігі па сельскай гаспадарцы (37 экзэмпляраў), выдадзеныя ў асноўным Губернскай друкарняй і друкарняй Грынבלата; па

медыцыне (23), на выданні якіх спецыялізаваліся такія друкары, як Каплан і Тасьман; гісторыка-краязнаўчыя выданні (32), прадстаўленыя друкарнямі Някрасава, Нахумава і Губернскай; юрыдычныя (14) — друкарняй Л.Дворжац. Мастацкія кнігі гэтага перыяду ў бібліятэцы складаюцца з 13 выданняў на рускай мове, сярод якіх літаратурны альманах “Земные сны” (друк. Каплана, 1910) і “Туманы” (друк. Б.І.Саламонава, 1909), асобныя выданні Д. Бохана, М.Горкага; пераклады рымскіх твораў У.Лівія і Г.Ю.Цэзара. З падручнікаў, выдадзеных у Мінску, найбольш поўна прадстаўлены вучэбныя дапаможнікі па алгебры, арыфметыцы М.К. Лаўрова і Б.П. Чыханава; ёсць канспект лекцый па міжнародным праве (друк. Каплана, 1909). Упершыню ў фондзе АЛСА адшуканы некаторыя мінскія выданні на іўрыце (5) і ідыш (7). Польшкамоўная літаратура гэтага перыяду не адлюстравана ў фондах бібліятэкі.

Мінскія выданні, што з’явіліся да 1917 года і дайшлі да нас, захаваліся дзякуючы такім зборам, як Расійская нацыянальная бібліятэка ў Санкт-Пецярбургу. Праца ў такіх кнігазборах прыносіць свае кніжныя знаходкі і адкрыцці, не толькі дазваляе паглядзець на мясцовыя выданні (у дадзеным выпадку мінскія) як на частку нацыянальнай кніжнай культуры, але і падае іх у святле агульначалавечых каштоўнасцей.

1. Нікалаеў М.В. Бібліятэка Нацыянальная Расійская ў Санкт-Пецярбургу // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. — Мн., 1994. — Т. 2. — С. 36.

2. Шевырев С. История русской словесности. — СПб., 1887. — Ч. 1. — С. XXXVII.

3. Цвікевіч А. “Западно-руссизм”: Нарысы з гісторыі грамадскай мыслі на Беларусі ў XIX і пачатку XX в. — Мн., 1993. — С. 12—13.

4. Luzny R. Dramat rosyjski w Polsce w latach 1800—1822 // *Slavia orientalis*. — 1964. — № 3. — S. 311.

5. Александрович С.Х. Пуцявіны роднага слова. — Мн., 1971. — С. 7.